

JAN JANÓW
(1888–1952)

rodził się 22 listopada 1888 r. we wsi Moszkowce w powiecie kałuskim. W 1908 r. ukończył seminarium nauczycielskie w Stanisławowie, gdzie w rok później uzyskał jako ekstern świadectwo maturalne. Utrzymując się z korepetycji i dorywczej pracy w szkołach ludowych, studiował równocześnie na Uniwersytecie Lwowskim. Doktorat z filozofii na podstawie rozprawy *Słowa powtarzające (verba iterativa) w języku polskim* uzyskał w 1913 r. Dzięki stypendium naukowemu udało mu się wyjechać na roczne studia specjalistyczne do Szwajcarii, gdzie na uniwersytecie we Fryburgu pogłębiał wiedzę w zakresie filologii słowiańskiej, łacińskiej i staroindyjskiej (sanskrytu). Po powrocie do kraju zmobilizowany, trafił na front i, ranny w nogę, dostał się do niewoli rosyjskiej. Jako jeńiec przebywał w różnych obozach, m.in. na terenie Turkiestanu. Rewolucja 1917 r. przywróciła mu wolność. W drodze powrotnej do kraju podejmował okresową pracę w kolejnych miejscach swojej wędrówki. W jednym z nich zetknął się przypadkowo z Leninem, który dokonywał tam inspekcji. Na jego polecenie Janów został wezwany do Piotrogradu i poddany egzaminowi kwalifikacyjnemu, w wyniku którego skierowano go do Taszkienu, gdzie zatrudniony został jako docent, a następnie (od 1920 r.) jako profesor językoznawstwa na nowo utworzonym uniwersytecie. Wykładał też w miejscowym instytucie orientalistycznym, a przez pewien czas pełnił funkcję jego prorektora. W 1921 r. uzyskał zezwolenie na wyjazd do Polski. We Lwowie pracował początkowo jako lektor języka ukraińskiego i archiwista uniwersytecki. Zatrudnienie w katedrze języka polskiego Uniwersytetu Jana Kazimierza na stanowisku starszego asystenta otrzymał dopiero w roku akademickim 1923/1924. Jednak już wiosną 1925 r. przedstawił Radzie Wydziału Filozoficznego pracę habilitacyjną z zakresu dialektologii ukraińskiej. Wkrótce potem awansował na zastępcę profesora. We wrześniu 1927 r. otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego, a w osiem lat później — kierując katedrą filologii ruskiej — na profesora zwyczajnego UJK. W czasie pierwszej radzieckiej okupacji Lwowa nowe władze uniwersytetu zleciły mu kierownictwo katedry slawistyki. Po zajęciu miasta przez Niemców, którzy zamknęli wszystkie szkoły wyższe, Janów utrzymywał się z trudem przy życiu, dorywczo pracując w bibliotekach naukowych, nauczając na tajnych kompletach i wreszcie wyprzedając własne mienie. Po wkroczeniu do Lwowa Armii Czerwonej uczony szybko znalazł się w gronie repatriantów i już jesienią 1945 r. — po wcześniejszym krótkim pobycie we Wrocławiu — przyjechał do Krakowa, gdzie w grudniu tegoż roku objął na Uniwersytecie Jagiellońskim stanowisko kierownika Zakładu Języków Ruskich Studium Słowiańskiego. Zmarł 17 grudnia 1952 r.

Językoznawczy doktorat lwowski, a bezpośrednio po nim — obok slawistycznych — pogłębione studia łaciny i sanskrytu na uniwersytecie fryburskim ukierunkowały zainteresowania naukowe młodego filologa. Nieprzypadkowo więc jego pierwszy artykuł, ogłoszony w 1922 r. we Lwowie, traktował o pochodzeniu partykuły *ka* w rosyjskich formach rozkaznika typu *дайка, удика, ныка* (ATN). Nic też dziwnego, że jako przedmiot zarówno swojej rozprawy habilitacyjnej, jak

i szeregu dalszych publikacji wybierał ważne i ciekawe problemy językoznawstwa ukraińskiego. Cykl ten zapoczątkowała monografia *Gwara matoruska Moszkowiec i Siwki Naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych* (Lwów 1926) — pierwszy wszechstronny, ściśle naukowy opis ukraińskiej gwary naddniestrzańskiej, dzieło cytowane w każdym współczesnym podręczniku dialektologii ukraińskiej.

Od studiów nad mową rodzinnej ziemi naddniestrzańskiej¹ przeszedł Janów wkrótce do badań nad znacznie mniej wówczas znanymi gwarami huculskimi. Ich wyniki² ogłaszał w licznych publikacjach, z których wymienić należy przynajmniej najważniejsze: *Ze studiów językowych matorusko-rumuńskich* (Сб.Соб.), *Z fonetyki gwar huculskich* (Symb.Roz.), *Słowniczek huculski sprzed stulecia* (STN XVI, 1937), *Pochodzenie Huculów w świetle zapożyczeń* (STN XVIII, 1938) czy *Wpływy słownictwa rumuńskiego na Podkarpacie, osobliwie na gwary huculskie* (ibidem).

Prócz dialektologii uprawiał on także inne dziedziny wiedzy o języku ukraińskim. W artykule *Z deklinacji matoruskiej* (PF X, 1926) opisał na podstawie danych zarówno z zabytków dawnego piśmiennictwa, jak i ze współczesnych gwar, dzieje rozwoju końcówek celownika, narzędnika i miejscownika liczby mnogiej rzeczowników ukraińskich. W pracy *Niedostrzeżona przez badaczy kategoria językowa* (STN XVI, 1937) odnotował relikty dawnych form dualnych żeńskich rzeczowników miękkotematowych. W artykule *Z badań nad słownikami staroruskimi* (STN XVIII, 1939) wykazał, że opublikowany przez P. Żyteckiego XVII-wieczny rękopiśmienny słownik *Синонима славеноросская* jest odwróconą przeróbką (objaśnienia na miejscu haseł, hasła na miejscu objaśnień) wydanego w Kijowie w 1627 r. dzieła Pamby Beryndy *Лексіконъ славенороскій...*

Owa wielokierunkowość badań językoznawczych — gwaroznawstwo, gramatyka historyczna, leksyka i leksykografia — nieobca i dziś jeszcze wielu naszym sławistom, budzi uznanie. Jeszcze większy podziw wywołuje jednak swoboda i niekwestionowana kompetencja, z jaką ten młody wówczas przecież (przynajmniej stażem naukowym) lwowski filolog zajmował się równocześnie problematyką historycznoliteracką, w tym nie tylko piśmiennictwem staroukraińskim czy choćby związkami literackimi ukraińsko-polskimi, ale też folklorystyką słowiańską, dziejami rozprzestrzeniania się wątków literackich, a wreszcie literaturą polską. Rzecz znamienna, we wszystkich tych dziedzinach osiągnął — zdaniem profesjonalnych literaturoznawców i historyków kultury — wybitne rezultaty³. Częściowo działał się

¹ Również nad jej mową polską: wydany bowiem przez K. Nitscha *Wybór polskich tekstów gwarowych* (Lwów 1929) zawiera spisane i opracowane przez Janowa teksty z powiatów brodzkiego i stanisławowskiego (s. 256–260).

² Częściowe, ponieważ zgromadzone wówczas przez Janowa i jego zespół huculskie materiały leksykalne opublikowane zostały dopiero ostatnio. Zob.: *A lexical atlas of the Hutsul dialects of the Ukrainian language*, compiled and edited from the fieldnotes of Jan Janów and his students by J. A. Rieger, Warszawa 1996.

³ Dowodzą tego jednoznacznie liczne pozytywne recenzje jego prac ogłaszane w czasopiśmie naukowych, m.in. przez Cz. Hernasa, K. Kolbuszewskiego, J. Krzyżanowskiego, a nawet S. Żółkiewskiego.

tak z tej przyczyny, że tematy, które podejmował, uchodziły uwagi większości badaczy dawnego piśmiennictwa polskiego i ruskiego.

W polonistycznym dorobku Janowa dominują zdecydowanie studia nad staropolskimi tekstami religijnymi, głównie nad pierwszymi przekładami ksiąg biblijnych. Należą do nich: dwie rozprawy traktujące o wzajemnych relacjach *Biblii królowej Zofii* i czeskiej *Biblii Zabłackiego* (STN VI, 1926; PB XLIX, 1926), artykuły zawierające filologiczny opis i reprodukcje XV-wiecznych fragmentów ewangelii ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej (PF XII, 1927) i Biblioteki Ordynacji Zamoyskich (PF XIII, 1928), komunikaty o różnicach dwu wydań *Żywota Pana Jezu Krysta* z 1522 r. (STN VIII) i o Janie Sandeckim-Maleckim jako tłumaczu Nowego Testamentu z 1552 r. (SPAUXXXIII, 1928), tudzież artykuł poświęcony trzem drobnym tekstom staropolskim pochodzącym z Biblioteki Ossolińskich: 8-wierszowemu tekstowi katechizmowemu z przełomu XV i XVI w., XVI-wiecznemu odpisowi *Godzinek o Męce Pana Jezusa* i również XVI-wiecznemu apokryfowi o dwunastu piątkach (SO XIII, 1933).

Pozostały wkład lwowskiego uczonego w badania nad literaturą polską, mimo iż ilościowo znacznie skromniejszy, jakościowo nie ustępuje bynajmniej wcześniejszemu. W rozprawie *Z dziejów polskiej pieśni historycznej* (PL XXVI) nie tylko ustala autora, miejsce i lata wydań Glogerowskiego „nieznanego śpiewnika historycznego” z końca XVI w., ale też „przy okazji” daje gruntowny przegląd polskiego wierszopisarstwa historycznego od XVI do XVIII w. W obszernym, dwustustronicowym wstępie, jakim zaopatrzył on reedycję XVII-wiecznego przekładu *Żywota Barlaama i Jozafata* (Lwów 1935), dokonanego przez Sebastiana Piskorskiego, przedstawia na szerokim tle historycznokulturowym dzieje recepcji tej wczesnośredniowiecznej powieści w literaturze światowej, a osobliwie u Słowian. W artykule „*Żeliszaw i Ludomila*” jako powieść osjaniczna (STN XVI, 1936) opisuje ciekawe losy nie notowanego ani przez Szyjkowskiego, ani przez Krzyżanowskiego młodzieńczego utworu Leona Potockiego (z 1819 r.).

Trwałe i wielostronne więzi kulturalne, łączące przez stulecia wyższe warstwy społeczeństwa zachodnioruskiego i polskiego, sprzyjały niewątpliwie przyswajaniu i wykorzystywaniu przez pisarzy staroukraińskich wzorów wypowiedzi czy wątków fabularnych znanych im utworów literatury staropolskiej. Zrozumiałe tedy, iż problem wpływów polskich na dawne piśmiennictwo ruskie był Janowowi szczególnie bliski i że na wpływy owe zwracał większą lub mniejszą uwagę w każdej bodaj swojej ukrainistycznej pracy historycznoliterackiej. Tak więc, zainspirowany przez swojego duchowego mistrza — Brücknera, tropił z wielkim powodzeniem ślady twórczości Reja (głównie *Postylli*) w ruskich tekstach religijnych z XVI i XVII w., poczynając od *Ewangelii Peresopnickiej* (STN VI, 1926) poprzez literaturę apokryficzną (np. PF XI, 1927), przekłady *Wieczności piekielnej* Drökseliusza (PF XIV, 1927) i ewangeliarze kaznodziejskie (SPAUXXXIV, 1929; PF XV, 1931), aż do plagiatu Grzegorza Kujbiedy z Cyryla T. Stawrowieckiego (Slavia XI, 1932). Podobnie, analizując inne utwory literatury staroukraińskiej, odnajdywał w nich reminiscencje *Złotej legendy*, *Dziejów rzymskich* czy choćby nowotestamentowych wątków apokryficznych. Przegląd całości polskich studiów w tej dziedzinie Janów opublikował w *Księdze referatów II*

Międzynarodowego Zjazdu Slawistów (Warszawa 1934) pt. *Wpływy polskie na literaturę Rusi do XVIII w.* Wpływami tymi zajmował się także później: w 1936 r. ogłosił w *Księdze referatów Zjazdu Naukowego im. I. Krasickiego* rozprawę pt. *Dziela Krasickiego na Rusi*, w roku zaś następnym referat *Nieznany przekład ukraińsko-ruski „Dialogu Polikarpa ze śmiercią”* (STN XVII, 1937).

Odrębny zakres zainteresowań historycznoliterackich uczonego wyznaczają takie publikacje, jak: *Źródła niektórych baśni ludowych w Polsce i na Rusi* (Lud XXVII, 1928), *Kaznodzieja z capią brodą* (Lud XVII), „*Sabałowa bajka*” H. Sienkiewicza i legendy o „*dziwnych sądach bożych*” (Lud XXX, 1931) czy *Egzemplum o czarcie wiódącym do zbrodni przez opilstwo* (Lud XXXI, 1932), w których śledzi on wędrówki niektórych wątków literackich (przeważnie obcego pochodzenia) w folklorze środkowoeuropejskim, głównie oczywiście polskim i wschodniostowiańskim.

Powojenne, krakowskie publikacje naukowe Jana Janowa (1946–1952) różnią się w sposób widoczny od przedwojennych, lwowskich, zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Ogłaszał on w owym czasie znacznie więcej niż w okresie międzywojennym: były to jednak przeważnie kilkustronicowe zaledwie streszczenia referatów. Właściwa im maksymalna zwięzłość wypowiedzi i znaczne nasycenie tekstu odsyłaczami bibliograficznymi nie ułatwiają bynajmniej lektury tych erudycyjnych rozpraw w koncentracji. Pod względem formalnym przypominają one przeładowane informacjami prace jego nauczyciela akademickiego i promotora przewodni doktorskiego, Wilhelma Bruchnalskiego. To właśnie temu doskonałemu mediewiście Janów zawdzięczał gruntowną znajomość polskiego (i szerzej — europejskiego) piśmiennictwa średniowiecznego oraz renesansowego. A właśnie w ostatnich latach swego życia poświęcił on temu piśmiennictwu szczególnie wiele uwagi i czasu. Przede wszystkim kontynuował swoje przedwojenne badania nad pierwszymi przekładami ksiąg Pisma Św. na język polski. W problematyce tej mieszczą się zarówno cztery referaty: o domniemanych resztkach biblioteki królowej Jadwigi (SPAU XLIX, 1948), o najstarszych szczątkach ewangeliarza polskiego (SPAU LI, 1950), o najstarszych tekstach historii Zuzanny (PS IV, 1951), o tekstach biblijnych z przełomu XV i XVI w. i ich znaczeniu dla genezy *Biblii królowej Zofii* i *Biblii Leopolda* (SPAU LII, 1951), jak i obie jego publikacje krakowskie: krytyczna edycja *Ewangeliarza* Jana Sandeckiego-Maleckiego (1947) oraz szczegółowy opis XVI-wiecznego *Ewangeliarza puławskiego* (1949).

Podobnie lwowskie jeszcze korzenie ma seria trzech zamieszczonych w tymże samym XLVII tomie SPAU (1946) referatów traktujących o działalności wydawniczej Baltazara Opcia. Natomiast dwiema późniejszymi, ogłoszonymi na początku lat 50., pracami z dziejów drukarstwa polskiego — o czeskim wpływie na paleotypy polskie (Slavia XX, 1951) i o pierwszej książce polskiej (SPAU LIII, 1952)⁴ — Janów

⁴ W dostarczonym do druku streszczeniu referatu zawierającego kilka komunikatów z zakresu piśmiennictwa staropolskiego i staroruskiego ciężko chory autor zdołał opracować i przedstawić już tylko jeden z nich: *Pierwsza książka polska wyszła z tłocznii Kaspra Hochfiedera, nie zaś Unglera*.

wkroczył w nową, wielce obiecującą dziedzinę badań, których niestety nie dane mu było już kontynuować.

Stale świadom tego, że kierowanie Zakładem Języków Ruskich nakłada nań zarówno określone obowiązki dydaktyczne, jak też naukowo-badawcze, uczony nie zaniebyszał także studiów ukrainistycznych. Przeważały wśród nich rozprawy i rozprawki historycznoliterackie. Część z nich poszerzała i pogłębiała zagadnienia, którymi autor zajmował się jeszcze w latach międzywojennych, np. *Tłumaczenia i przeróbki z „Postylli” Mikołaja Reja w pouczeniach ruskich* (SPAU XLVIII, 1947), *Ze studiów nad ewangelizacją „uczyniennymi” XVI–XVII w.* (Slavia XIX, 1950) czy *Polikarp na Rusi* (SFPS III, 1958), część — podsumowywała wyniki nowych badań bądź też zawierała syntetyczne charakterystyki zachodnioruskich pisarzy z XVII w.: *O niezwyklej popularności dzieł Cyryla Trankwiliona Stawrowieckiego na Rusi i o ich przeróbkach na Zakarpaciu* (SPAU LII, 1951), *Galatowski Joannicjusz* (PSB VII, 1948), *Inocenty Gizel* (SFPS III, 1958).

Powojenne językoznawcze publikacje Jana Janowa prezentują się w porównaniu z historycznoliterackimi — przynajmniej pod względem ilościowym — dużo skromniej. Obejmują one trzy artykuły polonistyczne dotyczące słownictwa, jego historii i etymologii: *Jeszcze o surmie* (JP XXVII, 1947), *Szach ‘pies’* (ibidem), *Pochodzenie wyrazów obierzw’ i obierz(a)* (SPAU L, 1949)⁵, oraz cztery pozycje ukrainistyczne: trzy z nich (w zamysle autora prawdopodobnie szkice rozdziałów zaplanowanego większego dzieła) opatrzone zostały wspólnym tytułem *Leksykografia wschodniosłowiańska do końca XVII w.* (SPAU LII, 1951); czwarty — *Pochodzenie słowa syngić-agać...* (SFPS III, 1958) traktuje o orientalnych elementach leksykalnych w języku Tarasa Szewczeni.

Profesor Jan Janów był od 1925 r. członkiem przybranym Towarzystwa Naukowego we Lwowie, od 1927 r. — współpracownikiem Komisji Językowej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, a od 1946 r. — współpracownikiem Komisji Historii Literatury Polskiej i członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie.

Bibliografia

- T. Lehr-Spławiński, *Dorobek naukowy Jana Janowa w zakresie językoznawstwa słowiańskiego*, „Pamiętnik Słowiański” IV, 1954, s. 71–75.
 T. Ulewicz, *Dorobek naukowy Jana Janowa w zakresie dziejów dawnego piśmiennictwa i kultury*, „Pamiętnik Słowiański” IV, 1954, s. 52–70.
 W. Witkowski, *Uwagi o życiu i działalności naukowej profesora Jana Janowa*, „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze” I–II, 1992–1993, s. 287–289.

Teczka akt personalnych w Archiwum UJ.

⁵ Cykl ten rozpoczął Janów jeszcze przed wojną artykułami *Przyczynę do lafiryndy* (JP XVII, 1932) i *Perkaty, perkonosy i pernosy* (JP XXIII, 1938).

Wykaz skrótów

ATN	— „Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie”
JP	— „Język Polski”
Lud	— „Lud”
PB	— „Przewodnik Bibliograficzny”
PF	— „Prace Filologiczne”
PL	— „Pamiętnik Literacki”
PS	— „Polonia Sacra”
PSB	— <i>Polski słownik biograficzny</i>
SFPS	— „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”
Slavia	— „Slavia”
SO	— „Slavia Occidentalis”
SPAU	— „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Polskiej Akademii Umiejętności”
STN	— „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie”
Symb.Roz.	— <i>Symbole Grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski</i> , t. II, Kraków 1928
Сб.Соб.	— <i>Статьи по славянской филологии и русской словесности. Сборник статей в честь академика А. И. Соболевского</i> , Ленинград 1928 (Сб. ОРЯС АН СССР, т. 101, № 3)

Wiesław Witkowski